

emotionally negative outsider. Small groups evolve over time; this process is accompanied by crises of group interaction.

Key words: group interaction, group consciousness and group unconscious, small educational-therapeutic group, dynamic and static balance in the group, social distance, group boundaries, the emotional state of the group, group defense mechanisms.

© Горностаї П. П.

О. Л. Коробанова

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЧІКУВАНЬ ТА НАСТАНОВЛЕНЬ ЩОДО ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЧЛЕНІВ НОВОСТВОРЕНИХ ГРУП

Представлено модель ролівої комунікації в груповій взаємодії, створену на основі теоретичного аналізу останніх досліджень у психології груп, взаємодії та комунікації. Визначено, що основу регуляції взаємодії становлять показники внутрішнього світу суб'єктів взаємодії, серед яких чільне місце посідають ставлення до інших членів групи, настановлення та очікування. Охарактеризовано спільний простір взаємодії, який пов'язаний з персоналізаціями і який учасники взаємодії наповнюють своїми смислами. Узагальнено роліві аспекти психології взаємодії, що дало змогу виокремити статусно-позиційні, дистанційно-емоційні: та ціннісно-експектаційні аспекти при моделюванні ролівої комунікації. Наведено результати першого етапу емпіричного дослідження очікувань та настановлень щодо групової взаємодії на початкових етапах розвитку групи. Визначено змістові характеристики особливостей прояву і відображення внутрішнього світу особистості в спілкуванні з іншими. Встановлено, що деякі очікування і настановлення відрізняються залежно від позицій, які посідають молоді люди. Проте за низкою властивостей і проявів молоді люди, незважаючи на позиції, істотно не відрізняються щодо своїх настановлень та очікувань. Здійснено спробу охарактеризувати внутрішні та зовнішні границі особистих меж і їхні суттєві ознаки, серед яких включеність у взаємодію, персоналізація і групова ідентичність.

Ключові слова: мала група, групова взаємодія, взаємні очікування, встановлення, новостворена група.

Проблема. Групова форма навчання супроводжується постійним створенням нових груп, поділом на мікрогрупи та появою нових членів груп. Члени створюваних у системі освіти груп вступають у взаємний обмін - діями, почуттями, думками тощо, тобто в групову

взаємодію. Щоб брати участь у спільній діяльності, вони мають розуміти одне одного і досягати спільних та особистих цілей. Якими настановами керуються у своїй поведінці члени новостворених груп?

Молоді люди зазвичай глибоко вмотивовані взаєминами з одногрупниками, стурбовані тим враженням, яке вони справляють на інших, переймаються тим, що про них думають однолітки. Отож учергове підтверджується теза, що тільки завдяки соціальній складовій виникає і розвивається внутрішній світ людини в тому вигляді, до якого ми звикли. В умовах навчання у членів навчальної групи виникають стереотипи, в основі яких лежать настановлення та очікування, що спрямовують комунікацію, допомагають орієнтуватися в груповій взаємодії та обирати ті чи інші ситуативні лінії поведінки. На цей час питання про співвідношення настановлень і ставлень до однолітків з очікуваннями, їхній зміст, а також формування у нещодавно створених групах не є вичерпно дослідженим і тому залишається наразі актуальним.

Мета статті: проаналізувати особливості рольової комунікації в груповій взаємодії на початкових етапах групової динаміки в групах, опосередкованих навчальною діяльністю у стінах вищого навчального закладу, та охарактеризувати такі змістові характеристики групового та індивідуального свідомого-несвідомого, як настановлення й очікування щодо себе та інших у груповій взаємодії.

Членів навчальних груп об'єднує низка показників, деякі з яких на сьогодні досить добре досліджені. Ідеться про такі характеристики, як спільна діяльність, навчання, комунікація та обмін інформацією, взаємини, взаємовпливи і взаємодія. Соціальний механізм впливу групи на своїх членів формується на основі досвіду багатьох поколінь. Серед соціально-психологічних аспектів груп, які досліджувалися останнім часом, такі: адаптація, надійність, ухвалення групових рішень, виникнення та існування багаторівневого групового суб'єкта, становлення групової ідентичності; набули дальшого розвитку параметрична, мікрогрупова та рольова теорії малих груп (П. П. Горностай, О. А. Мірошніченко, С. В. Саричев, М. І. Семечкін, А. В. Сидоренков, Л. І. Уманський, О. С. Чернишов).

Члени групи вступають у взаємодію з певних суб'єктних позицій і вносять у групові взаємини часточку себе. Під час групової взаємодії, за влучним висловом О. А. Донченко, один суб'єкт взаємодії представлений в іншому [6]. Ми вважаємо, що для взаємопорозуміння з партнером по взаємодії треба знайти "точки перетину" з ним, оскільки взаємодія, на нашу думку, відбувається на перетині

внутрішніх світів учасників взаємодії. Внутрішній світ людини Б. Г. Ананьєв розглядав нарівні з її інтраіндивідуальною структурою та організацією особистісних властивостей. Дослідник наголошував, що внутрішній світ визначається різноманітністю зв'язків особистості із суспільством у цілому та різними соціальними групами [1]. Внутрішній світ людини – це суб'єктивна реальність, внутрішній зміст психологічної діяльності, характерний для цієї конкретної людини. П. П. Горностай визначає життєвий світ як психологічний просторово-часовий світ людини, зосереджуючи увагу на його суб'єктивності і ціннісній означеності [5]. Т. М. Березіпа, крім часо-просторової структури, досліджує також зміст внутрішнього світу людини [2]. Вважаємо, що зміст внутрішнього світу формують уявлення про себе та іншого, інтенції щодо своєї поведінки й експектації щодо смислового наповнення рольової поведінки партнерів по взаємодії.

Перетин внутрішніх світів учасників взаємодії може відбуватися у сфері усвідомлюваного як обмін образами, думками, впливами, засадами спільної діяльності. Такими засадами можуть бути мотиваційні основи, цінності, цілі та наміри. На перетині виникають “точки зіткнення”, які стають початком спільного простору взаємодії. Цей простір наповнений спільними цілями та думками, взаємодоповнювальними властивостями та рисами характеру, що актуалізуються комплементарно щодо партнерів по взаємодії та відповідно до ситуації. Відбувається своєрідне “співналаштування” і трансформація ситуативних завдань учасників взаємодії.

На нашу думку, взаємодію можна змоделювати як поєднання і перетин життєвих світів її учасників, їх порівняння, перебудову, обмін, взаємовплив та відбудову й узгодження меж. Тобто в ході взаємодії відбувається творення спільного простору взаємодії, який її учасники наповнюють власними смислами, цілями, цінностями, уявленнями, спогадами, думками, настановленнями, очікуваннями тощо. Групова взаємодія передбачає взаємні дії і співпрацю в межах групи. За В. П. Казміренком, учасники комунікативного поля створюють те, що з позицій соціокультурної перспективи називається міжсуб'єктивністю, яка визначає для учасників взаємодії віру в спільний світ [7]. Спільний простір взаємодії завжди означений персоналізацією учасників: відображена суб'єктивність набуває ідеальної представленості в життєдіяльності інших людей. У процесі персоналізації відбувається перетворення інтелектуальної і афективно-потребової сфери однієї особистості під впливом іншої [11].

Отже, маємо підстави стверджувати, що внутрішній (інтра-суб'єктивний) простір, який проявляється в інтерсуб'єктивній взаємодії, уміщує інтенції, цілі, цінності та смисли суб'єктів взаємодії, котрі про-

вляються і відображаються у ставленнях до інших учасників взаємодії. Розуміння взаємодії як спільної діяльності, наголошує В. П. Казміренко, вимагає враховувати, що в ній відбувається розвиток ставлень одного члена колективу до інших [7].

У соціальній психології настановлення беруться до уваги при вивченні ставлень особистості як члена групи до тих чи інших соціальних об'єктів, стійкості й узгодженості, а також механізмів саморегуляції соціальної поведінки [8], зокрема можливих настановлень щодо ставлення до себе і до інших (В. П. Зінченко, П. М. Шихірев). Під соціальним настановленням (атитюдом) розуміють стійке, фіксоване утворення особистості, що надає стабільності та спрямованості її діяльності, поведінці та уявленням про світ, групу і про саму себе. Наставлення викликають почуття, дії, думки і допомагають оцінювати зовнішній світ [11], постають як неусвідомлюваний стан готовності людини певним чином сприймати, оцінювати людей або об'єкти, що її оточують, і діяти щодо них [4]. Наявність певного настановлення визначає подальшу поведінку особи у відповідь на події та явища повсякденного життя. Значний внесок у розуміння настановлень зробила грузинська психологічна школа (Д. М. Узнадзе, А. Є. Шерозія та ін.). Згідно з ученням її представників, настановлення існують між несвідомим і свідомістю; у них концентрується певним чином перероблений досвід минулого; цей досвід впливає на ті вибори, які роблять люди, на ставлення та очікування, які в них формуються. Очікування є частиною нашого психічного життя, і хоч воші п усвідомлюються неповною мірою, але істотно коригують наші дії в теперішньому, формуючи таким чином бажане майбутнє. Так відображається часовий вимір внутрішнього світу людини. Проблематика очікувань (експектацій) у сфері міжособових відносин розкривається в низці праць, зокрема в роботах Г. Блумера, О. О. Бодальова, Я. Л. Коломийського, М. В. Кондратьєвої, Ч. Кулі, Дж. Міда, Т. Шибутані та інших дослідників.

Наставлення виникають на основі минулого досвіду, проявляються із теперішньому і допомагають орієнтуватися в ситуації, обирати рольові моделі поведінки. Можна сказати, що настановлення та очікування пов'язані через ставлення, проте розведені в часі. У певному розумінні очікування можна охарактеризувати як настановлення щодо майбутнього, майбутньої поведінки, майбутніх подій. Спільним для настановлень та очікувань є те, що вони мають тотожну трикомпонентну структуру, що охоплює когнітивний, емотивний та поведінковий компоненти (М. Сміт, К. Муздибаєв, В. С. Іванова та ін.). На цей час зміст настановлень та очікувань щодо групової взаємодії вичерпно не досліджено, тож це питання ще потребує з'ясування.

Учасникам взаємодії властиво моделювати власну взаємодію з певною особою та очікувати від неї певного емоційно забарвленого ставлення. Основою щодо очікувань стають, у тому числі, наявні настановлення, стереотипи, уявлення та досвід взаємодії з цією людиною, що сформувалися раніше. На початковому етапі існування групи, коли ще не виробилися достатньо стійкі ставлення, її члени орієнтуються в просторі взаємодії завдяки внутрішнім інтрасуб'єктивним підставам, зокрема настановленням та очікуванням щодо інших. Показниками внутрішнього світу особистості є настановлення щодо власної поведінки та очікування (експектації) щодо поведінки партнерів по взаємодії, які мають вимір майбутнього, впливають зі ставлень та пов'язані із ситуативними і рольовими особливостями, значущими у взаємодії.

Настановлення та очікування – змістова реальність внутрішнього світу людини. Залежно від того, позитивні чи негативні ці очікування, молоді люди: обирають певний стиль взаємодії та вибудовують власні межі, унаслідок чого дозволяють собі наблизитися на певну відстань до меж іншого. Настановлення та очікування як передумови ставлень беруть участь у побудові спільного простору та вибудовуванні учасниками меж взаємодії.

Однією із функцій меж є опікування психологічною безпекою, яка допомагає підтримувати цілісність та захищеність Я [14]. Соціальні межі, за С. К. Нартовою-Бочавер, визначаються позицією та статусом людини в групі, пов'язані з асиміляцією та оптимізують процеси соціальної адаптації і соціалізації [12]. Динаміка психологічного простору особистості, зокрема коливання інтенсивності персоналізації та відособлення, відбувається навколо границь. Мірилом усталеності меж, на нашу думку, можуть бути включеність у взаємодію, що визначає позицію, міжособову дистанцію, і чутливість одного учасника взаємодії до іншого. Більшою або меншою мірою включеність у рольове спілкування можна розглядати як діяльність по узгодженню і встановленню меж.

Під час взаємодії в рамках малої групи її члени послуговуються певним статусом і займають ті чи інші позиції в груповій структурі, що спричиняє відповідні очікування. Специфічним патерном поведінки, який демонструє член групи, базуючись на очікуваннях інших її членів і власних очікуваннях та уявленнях щодо схвалюваних норм та зразків поведінки, є роль [3; 8]. Прийняття ролі дає право очікувати від оточення поведінки, яка синхронізується з їхньою рольовою позицією, та виконання зобов'язання поводитися відповідно до очікувань інших людей [11]. Нормативність спілкування, на думку В. П. Казміренка,

забезпечує одну з найголовніших – функцію регуляції взаємодії в тих чи тих соціокультурних реальностях [7].

Вважаємо, що роль фіксує динамічну статусно-позиційну модель спілкування [8], містить у собі інформацію про внутрішній світ людини та визначає потенційні особливості взаємодії з іншими. Рольова комунікація – це процес утілення рольової стратегії, обміну ролями та дискурсу смислів. Сфера відображення рольової реальності групи – моделювання мети взаємодії та способів досягнення цієї мети, сценарію взаємодії за допомогою ролі як такої форми взаємодії, що має правила, закріплює норми і надає певні права.

На нашу думку, рольова комунікація є основою взаємодії, і завдяки цьому вона стає складовою і рушійною силою групової динаміки. На основі аналізу рольової комунікації в процесі групової взаємодії можемо виділити в ній статусно-позиційні, дистанційно-емоційні та ціннісно-експектаційні аспекти, які пов'язані між собою, але зрозуміло, не існують окремо. Ми виокремили їх, щоб по змозі унаочнити аналіз явища (рис.).

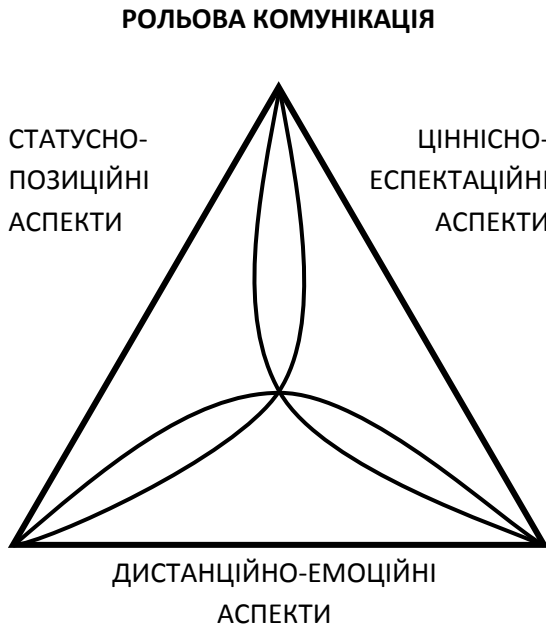


Рис. Модель рольової комунікації

Під кутом зору *статусно-позиційних* аспектів на перший план висувається входження молодого людини в групову мережу статусів, позицій і функцій. Вони знаходять вияв у тому, що суб'єкт взаємодії посідає певне становище, позицію в системі міжособових відносин, що визначає його права, обов'язки і привілеї, а також авторитет серед інших членів групи. Така диференціація є досить актуальною в новостворених групах. Іntenції щодо певного статусу в групі будуть відображатися в спілкуванні суб'єкта взаємодії. Таким чином, рольова структура групи та поле групового свідомого несвідомого породжують і об'єктивують взаємні очікування щодо прояву тих чи інших патернів поведінки.

Дистанційно-емоційні аспекти рольової комунікації відповідають за встановлення дистанції та узгодження меж і підкреслюють значення ролей для поєднання й відмежування, спілкування і відособлення як певного континуума. Границі характеризуються психологічною дистанцією, яку люди займають одне щодо одного. Так само дистанція, а отже, і межі можуть бути регульовані за допомогою емоційних ставлень. Приміром, симпатія наближає, зменшує дистанцію, а негативний емоційний прояв відторгає, збільшує дистанцію. Якщо психологічному простору і межах бракує суверенності, це може мати наслідком відчуженість та відмежування.

Функція *ціннісно-експектаційних* аспектів полягає у створенні системи смислів та значень в означенні рольової поведінки інших членів групи та власної, а також узгодженні її з власними настановленнями та експектаціями. У групах відбувається процес узгодження ціннісно-смыслових основ взаємодії та врівноважування взаємних очікувань щодо рольової поведінки членів групи, у яких відбиваються наявні у них ціннісні орієнтири, що також задають рамку границь.

У проведеному нами дослідженні увагу було приділено напрямкам, які б могли ілюструвати прояв настановлень та очікувань щодо групової взаємодії у молоді. В емпіричному дослідженні, проведеному у 2015 році за участю студентів першого курсу Київського національного лінгвістичного університету (51 особа), були застосовані такі методи: соціометрія, "Експертна діагностика взаємодії у малих групах" О. С. Чернишова, С. В. Саричева; Q-сортування В. Стефансона та "Дослідження комунікативно-характерологічних рис" Т. Лірі.

Коли йдеться про формування спільного поля взаємодії і меж, то найбільш важливим настановленням щодо групової взаємодії, на нашу думку, є критерій "включеність у взаємодію", який був досліджений нами за методикою О. С. Чернишова, С. В. Саричева. Експертні оцінки членами групи самої групи як одиниці за рівнем

включеності, ієрархи і варіативності, самостійності та ініціативності у взаємодії новостворених груп набувають значень, близьких до середніх. Можна стверджувати, що настановлення на включеність у взаємодію позитивні, рівень включеності (4,14) дещо вищий за середнє значення, але особисті оцінки цього параметра суттєво відрізнялися в різних членів групи. Інші критерії мали такі середні значення: “ієрархія і варіативність взаємодії” – 3,86, “самостійність та ініціативність у взаємодії” – 5,14. Висловимо припущення, що власні настановлення членів групи про включеність до групи різняться в оцінюванні ними включеності групи. Зазначимо, отримані показники цілком очікувано характеризують очікування щодо поведінки інших членів малих груп, які прагнуть до успіхів у навчальній діяльності.

Змістові характеристики особливостей прояву і відображення внутрішнього світу особистості в спілкуванні з іншими у вигляді очікувань і настановлень щодо групової взаємодії ми досліджували таким чином. За процедурою проведення методик В. Стефансона і Т. Лірі досліджувані ранжували власні настановлення щодо комунікативної поведінки та комунікативно-характерологічних рис за такими рольовими позиціями: “Я”, “Я у взаємодії” та власні очікування щодо “симпатичного” та “антипатичного” члена групи. Отримані оцінки очікувань і настановлень за кожною із зазначених позицій ми підсумували по групі досліджуваних і проранжували. Далі було проведено контент-аналіз отриманих даних щодо рис “Я” і “симпатичного іншого”. Відтак було обчислено коефіцієнт кореляції Спірмена, який показав, що схожість між рисами “Я” і “симпатичного іншого” є значущою на рівні 0,01 (простежується в кореляційному зв’язку між ними), і дав змогу узагальнити на рівні тенденції, що стосовно “симпатичного” члена групи існують настановлення як щодо тотожного собі, схожого майже за всіма позиціями. Це може свідчити про те, що межі між “Я” та іншим проникні, гнучкі та подекуди “стерті”. Було виявлено, що “симпатичному” одногрупникові частіше приписують риси образу Я, схожі на власні, пов’язані з його схильністю до співробітництва, повагою до інших, відвертістю, почуттям гідності, великодушністю і терпимістю до недоліків, делікатністю, прагненням протегувати, критичністю до інших, нетерпимістю до помилок інших тощо. Такі результати, на нашу думку, можна інтерпретувати як відкриття меж для вибудовування спільного поля взаємодії, що проявляється як проєкування власних рис на приємних партнерів по взаємодії.

Простежується настановлення членів новостворених навчальних груп орієнтуватися на “симпатичних” колег по навчанню, друзів, як на себе, і таким чином долати складну адаптаційну ситуацію на початко-

вих етапах групової динаміки. На основі ідентифікації із “симпатичним іншим” спостерігаються також відповідні очікування. Такі результати можна інтерпретувати як прояв соціальної самокатегоризації внаслідок того, що межі між “Я” і оточенням є більш “плинними” (за висловом К. Левіна). На наш погляд, настановлення “міряти” приємного іншого “по собі” полегшує, спрощує взаємодію та в більшості випадків сприяє досягненню успіху в ній. Проте пояснення отриманих даних потребує більш детальних подальших досліджень і може лежати в різних площинах.

Зауважимо, що в настановленнях щодо “антипатичних” членів групи з низьким статусом не спостерігаються протилежні значення настановлень щодо “симпатичного”. За нашими даними, очікування студентів щодо проявів неприємних членів групи згрупувалися навколо агресивної поведінки та агресивних дій. Це може свідчити про межові проблеми, пов’язані із загрозою цілісності і захищеності образу “Я”, які виникають у цьому випадку. Негативне ставлення викликають ті, що проявляють риси агресії, а саме є більш критичними до своїх товаришів, готові підтримати чиюсь точку зору в суперечці, схильні перебирати на себе керівництво в групі, прагнуть бути в центрі уваги, утримувати власний “високий” статус у групі, недостатньо стримані у висловленні почуттів, не проти щоб покритикувати товаришів. Відмінності між рисами “Я” і “антипатичного” члена групи значущі на рівні 0,05. Пояснення може лежати в площині соціальної категоризації, підтримання меж і відособлення. Агресивно налаштований член групи суб’єктивно становить загрозу для особистої безпеки і меж інших членів групи, викликає антипатію і відособлення, провокує збільшення дистанції і через це, власне, потрапляє у низькостатусні члени групи. Можна припустити, що особисті межі у взаємодії з неприємними членами групи емоційно і дистанційно відсувають, “відштовхуючи” таких членів групи. Отже, відсторонення, “жорсткі межі”, очікування агресії, разототожнення – це неповний перелік очікувань щодо осіб з низьким статусом у навчальній групі.

Отримані в нашому дослідженні дані певною мірою підтверджують наявність описаного в літературі настановлення “привітних” вважати доброзичливими, а “непривітних” – несимпатичними [10], але з деякими уточненнями: “симпатичних” одноступенців наділяють рисами “Я” і не відмежовують в очікуваннях від себе. Прийняття позиції “Я у взаємодії” характеризується доброзичливими, приємними рисами та відрізняється в бік більшої комунікабельності. Її вияви молоді люди вбачають у схильності втручатися в контакти товаришів, схвалювати дружність, доброзичливість у групі, радіти спілкуванню з друзями, бути готовим підтримати чиюсь сторону в

суперечці, виявляти прихильність до групи в цілому більше, ніж до певних товаришів; ідеться також про здатність до компромісів, несхильність до суперечок, меншу критичність до оточення, відвертість, делегування відповідальності лідерві та довіру до нього, позитивний відгук на похвалу та дотримання порад лідера, більшу симпатія до членів групи. Відмінності між рисами “Я” і “Я у взаємодії” значущі на рівні 0,05.

Отримані дані було проаналізовано з погляду залежності від статусу настановлень членів новостворених груп щодо прояву певних комунікативних тенденцій. Суттєвим видається настановлення високо-статусних студентів на несхильність керувати одногрупниками та підтримувати настрій групи. Студенти із середнім статусом у взаємодії настановлені на більшу критичність до оточення, схильні відволікати групу від її цілей, спрямовані на обговорення розбіжностей, менше схильні до компромісів. Низькостатусні часто заперечують лідеру, уникають зустрічей і зборів у групі, звертаються до лідера частіше, ніж до інших, схильні до суперечок, задержуватися, намагаються згуртувати навколо себе однодумців, намагаються не демонструвати свої істинні почуття, неприязні до тих, хто намагається виділитися. При цьому в них виявлено незбіг власного уявлення про статус з реальним статусом у групі, а також настановлення “намагатися утримувати своє високе становище в групі”. Виходить, що нижчий статус члена групи, тим більше зусиль на “підтримання” статусу в групі докладає молода людина. Це, на нашу думку, може свідчити про прояв психологічних захистів.

Разом з тим у результаті контент-аналізу виявлено комунікативні тенденції, очікування і настановлення щодо прояву яких не відрізняються за всіма позиціями. Такі недиференційовані, так би мовити, “внутрімежові” інтерсуб’єктні риси дають певний ступінь свободи, характеризують людську самотність на кшталт “не терпить, щоб ним командували”, “має людську гідність”, “вміє настояти на своєму”, “може проявляти байдужість”, “здатен бути суворим”, “не обов’язково всіх любити”, “незалежний”, “упертий”, “здатний сам потурбуватися про себе”, “прагне до успіху”, “стійкий”, “діловитий”, “практичний”, “уважний”, “прагне ужитися з іншими”, “поблажливий до інших”, “доброчесний” і т. ін. Наведені результати можуть свідчити про існування в молоді здорових настановлень на самореалізацію та визнання меж інших у груповій взаємодії.

З огляду на отримані дані можемо говорити відтак про настановлення членів новостворених навчальних груп орієнтуватися на “симпатичних” для них членів групи як на себе, а також про відповідні (на основі ідентифікації) очікування. Виявлені тенденції є результатом

першого етапу емпіричного дослідження очікувань та настановлень щодо групової взаємодії на початкових етапах розвитку групи, а тому потребують дальших досліджень для збирання додаткового емпіричного матеріалу та дотримання вимог статистичної достовірності.

Висновки. Отже, настановлення та очікування можна розглядати як іманентні, глибинні чинники регуляції групової взаємодії. Вони є складовими групового свідомого-несвідомого, показниками внутрішнього світу, які лежать в основі регуляції взаємодії. Вивчаючи початкові стадії життєдіяльності новостворених груп ВНЗ, ми зафіксували формування настановлень на суттєві статусно-рольові ознаки, які моделюють групову структуру. У контексті внутрішнього світу особистості в новостворених групах нами виявлено такі особливості очікувань і настановлень:

1. Поверхове сприйняття друзів з позитивним соціометричним статусом характеризується проєктивними настановленнями як щодо схожого на себе, майже тотожного собі, що свідчить про те, що із “симпатичною” людиною суб’єкт взаємодії не відчуває загрози своєму “Я” і почувається безпечно. У результаті цього особистісні межі стають проникними, гнучкими, еластичними та подекуди “стертими”, виникає спільний простір взаємодії. На наш погляд, така тенденція пов’язана з виникненням настановлення, яке полегшує, спрощує взаємодію та в більшості випадків сприяє досягненню успіху у взаємодії з іншими. Такі результати можна, мабуть, інтерпретувати як прояв соціальної самокатегоризації. Разом з тим описаний ефект виглядає як персоналізація, відображена суб’єктність – себе в інших і інших у собі. Наставлення категоризувати членів групи з низьким статусом як конфліктних та незгодних викликає відповідне ставлення до них, пов’язане з очікуванням небезпеки щодо власного “Я” і, відповідно, закриттям меж. Водночас нами виявлено риси, що стосуються особистої самореалізації членів групи, очікування за якими не мають статусно-позиційних відмінностей.

2. Рольова комунікація є суттєвою складовою групових процесів, оскільки соціальні настановлення ґрунтуються на згоді суб’єкта розглядати певні об’єкти чи ситуації крізь призму соціальних норм та цінностей, моделювання яких відбувається у вигляді рольових моделей поведінки.

3. Включеність у взаємодію свідчить про формування спільного простору взаємодії і меж, характеризує позитивні настановлення щодо взаємодії і регулює гнучкість, еластичність та проникність меж. Процеси спілкування і відособлення, приєднання, належності до спільної

групи і відмежування характерні для групової взаємодії як складові процесу встановлення меж.

Як поєднати успіхи в навчанні з ефективною взаємодією з ровесниками? Кому це вдається? Чи зростає включеність у взаємодію з розвитком групи? Усе це, на нашу думку, питання для майбутніх розвідок. Подальшою перспективою наших досліджень є вивчення настановлень, очікувань, рольових моделей та інших концептів рольової комунікації в новостворених групах, особливості та відмінні риси яких можна побачити лише в порівнянні з групами, які перебувають на інших щаблях групової динаміки.

Література

1. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
2. *Березина Т. Н.* Многомерная психика. Внутренний мир личности / Т. Н. Березина. – М.: PER SE, 2001. – 319 с.
3. *Вердербер Р.* Психология общения / Р. Вердербер, К. Вердербер. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. – 320 с.
4. *Гамезо М. В.* Атлас по психологии / М. В. Гамезо, И. А. Домашенко. – М.: Просвещение, 1986. – 272 с.
5. *Горноста́й П. П.* Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горноста́й. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
6. *Донченко Е. А.* Психофрактали. Метапрограммы людей и социальных групп / Е. А. Донченко // Менеджмент и кадры: психология управления, соционика и социология. – 2010. – № 2. – С. 52–60.
7. Засади когнітивної психології спілкування: монографія / за наук. ред. В. П. Казміренка. – К.: Імекс-ЛТД, 2013. – 390 с.
8. *Коробанова О. Л.* Рольове спілкування членів малої групи з різним статусом / О. Л. Коробанова // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей / Нац. акад. пед. наук України; Ін-т соц. та політ. психології. – К.: Міленіум, 2011. – Вип. 27 (30). – С. 41–49.
9. Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карпенко; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
10. *Майерс Д.* Социальная психология / Д. Майерс. – СПб.: Питер, 1997. – 688 с.
11. *М'ясоїд П. А.* Курс загальної психології: підручник: у 2 т. / П. А. М'ясоїд. – К.: Алерта, 2012. – Т. 1. – 496 с.
12. *Нартова-Бочавер С. К.* Психологическое пространство личности: монография / С. К. Нартова-Бочавер. – М.: Прометей, 2005. – 312 с.
13. Психологія групової ідентичності: Закономірності становлення: [монографія] / за наук. ред. П. П. Горноста́й. – К.: Міленіум, 2014. – 252 с.
14. *Рягузова Е. В.* Виды и функции границ в психологических исследованиях [Электронный ресурс] / Е. В. Рягузова // Известия Саратовского университета. Серия: Философия. Психология. Педагогика. 2011. – Т. 11. – Вып. 1.

– Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/vidy-i-funktsii-granits-v-psihologicheskikh-issledovaniyah>

References

1. Anan'ev, B. G. (2001). *Chelovek kak predmet poznaniya* [A man as a subject of cognition]. Petrograd: Piter Publ. (rus).
2. Berezina, T. N. (2001). *Mnogomernaya psikhika. Vnutrenniy mir lichnosti* [Multidimensional mind. Internal world of a personality]. Moscow: PER SE Publ. (rus).
3. Verderber, R., Verderber, K. (2003). *Psikhologiya obshcheniya* [Communication Psychology]. Petrograd: Praym-Evroznak Publ. (rus).
4. Gamezo, M. V., Domashenko, I. A. (1986). *Atlas po psikhologii* [Atlas on psychology]. Moscow: Prosveshcheniye Publ. (rus).
5. Gornostay, P. P. (2007). *Lichnost i rol: Rolevoy podkhod v sotsialnoy psikhologii lichnosti* [Personality and role: role approach in social psychology c: a personality]. Kyiv: Interpress LTD Publ. (rus).
6. Donchenko, Ye. A. (2010). *Psikhofraktaly. Metaprogrammy lyudey i sotsialnykh grupp* [Psychofractals. Metaprogrammes of people and social groups]. *Menedzhment i kadry: psikhologiya upravleniya, sotsionika i sotsiologiya* [Management and personnel: Psychology of management, sociometry and sociology], 2, 52-60 (rus).
7. Kazmirenko, V. P., Dukhnevych, V. M., Osadko, O. Yu., Byelonozhko, Ye. V., Didkovskyy, S. V., Sivers, Z. F., et al. (2013). *Zasady kognitivnoy psikhologii spilkuvannya* [Basics of cognitive psychology of communication]. V. P. Kazmirenko (Ed.). Kirovohrad: Imeks-LTD Publ. (ukr).
8. Korobanova, O. L. *Roliye spilkuvannya chleniv maloi hrupy z riznyrn statusom* [Role communication of small group members with various status]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psikhologii* [Scientific studies of social and political psychology], 27 (30), 41-49 (ukr).
9. Petrovskiy, A. V., Yaroshevskiy, M. G. (Eds.) (1985). *Kratkiy psikhologicheskii slovar* [Concise psychological dictionary]. Moscow: Politizdat Publ. (rus).
10. Mayers, D. (1997). *Sotsialnaya psikhologiya* [Social psychology], Petrograd: Piter Publ. (rus).
11. Miasoid, P. A. (2012). *Kurs zahalnoi psikhologii* [The course of general psychology]. Vol. 1. Kyiv: Alerta Publ. (ukr).
12. Nartova-Bochaver, S. K. (2005). *Psikhologicheskoye prostranstvo lichnosti* [Psychological space of a personality]. Moscow: Prometey Publ. (rus).
13. Hornostay, P. P., Lishchynska, O. A., Chorna, L. H., Hrvbenko, I. V., Pletka, O. T., Tsyhanenko, H. V., et al. (2014). *Psikhologhiya hrupovoi identychnosti: Zakonomirnosti stanovlennia* [The Psychology of group identity: Laws of becoming]. Hornostay, P.P. (Ed.). Kyiv: Milenium Publ. (ukr).
14. Ryaguzova, Ye. V. (2011). *Vidy i funktsii granits v psikhologicheskikh issledovaniyakh* [Types and functions of borders in psychological researches]. *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Seriya: Filosofiya. Psikhologiya. Pedagogika* [Saratov university monitor. Serie: Philosophy. Psychology.

Pedagogics], vol. 11, is. 1, <http://cvberleninka.ru/article/n/vidy-i-funktsii-zgranits-v-psihologicheskikh-issledovanivah> (rus).

Korobanova O. L. Psychological features of expectations and attitudes towards interaction of new-formed groups' members

The article presents a model of the role communication based on theoretical analysis of the latest research in the group psychology, interaction and communication. In this article the inner world indexes of the interaction subjects, who makes basis for interaction regulation with the focus on the attitudes to the other group-members, as well as their expectations were determined. Common interaction area related to personalizations, which the interaction participants fill with their own meanings was described. The role aspects of psychology of interaction, which made possible to accentuate status-positional, distance, emotional and value-expectation aspects upon role-communication modeling have been generalized. The results of the first stage of empirical research of expectations and attitudes with regard to group-interaction on the initial stages of group development were presented. The content characteristics of specific features of manifestation and reflection of the inner world of a personality upon communication with the others were also determined. It was established that some expectations and attitudes differ depending on positions, which young people stand for. However, comparing certain features and manifestations young people do not make any differences in their attitudes and expectations regardless to their positions. The article shows an attempt to characterize both inner and outer of personal borders as well as their indicators. They are inclusion into interaction, personalization and group identity. The core characteristics of the personal-role interaction modeling in terms of a role repertoire have been exposed.

Key words: small group, group interaction, mutual expectations, attitudes, new-formed group.

© Коробанова О. Л.

Ю. В. Товстокопа

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ПРО ІДЕАЛЬНОГО
І ТОЛЕРАНТНОГО СПІВРОЗМОВНИКІВ
У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ**

На підставі порівняння ідеального і толерантного співрозмовників визначено розбіжності в запиті на функціонування їх у комунікативному просторі суспільства. Окреслено три запити на функціонування ідеального і толерантного співрозмовників, а саме: ідеальність як ендемічна характеристика суспільства і толерантність як засіб згладжування суперечностей; орієнтація на власні потреби або на потреби суспільства; оперування уявленнями про співрозмовника на рівні соціалізації. Розглянуто особливості використання методу семантичного диференціала для дослідження структури семантичних полів